

sterio omni tempore vitæ nostræ gratum servitium A mereamur beatitudinem possidere sempiternam. ei exhibentes, post hanc vitam per ejus gratiam Amen.

BEATI RABANI MAURI

FULDENSIS ABBATIS ET MOGUNTINI ARCHIEPISCOPI

TRACTATUS DE ANIMA

(ANNO 842.)

PRÆFATIO

AD LOTHARUM REGEM.

Domino præcellentissimo nobisque Dei munere dato, magno et pacifico atque coronato regi LOTHARIO, ultimus vestræ servitutis famulus, MAURUS.

Cum nobilitatis vestræ ingenium aviditatemque multa sciendi et copiosa investigandi perspiciam, sensus etiam vestri perspicaciam quo apprime sublimitas vestra floret demirer, statui, pro ingenio mei parvitate, quoddam de manu deputare. Quod videlicet e quorundam eruditorum libris decerptum, facile memoriæ mandari possit: quo veteris ingenii fervor exuberantior foret, et mei ingenio quodam modo vestræ servituti fidelitas deserviret. Scripsi itaque vobis quædam de diffinitione animæ, quare anima dicatur, vel quid sit anima: nec non et de origine ipsius, utrumne formam habere credatur. De quantitate etiam ipsius, utrum in parvulis minor, in fortioribus major: vel ubi maxime sedem habere credatur. Deinde quæ sint virtutes ejus morales: pauca etiam de habitaculo ejus, hoc est corporis possessione. Quæ cuncta ex cujusdam magni Aurelii Cassiodori Senatoris dictis excerpti: aliqua vero ex libro Prosperi eruditissimi viri. Quædam vero ex proprii ingenio sensu addere curavi. Sed quia excellentiam vestram multa decet cognoscere, annexi quædam capitula de disciplina Romanæ militiæ^a, qualiter antiqui tirones institui solebant. Quod ideo feci, quia necessarium fore id æstimavi, propter frequentissimas Barbarorum incursiones. Quæ scilicet ex cujusdam Flavii Vegetii Renati Libello, quem de antiquissimis scripsit Romanis excerpti atque compegi breviusque annotare studui, cavens scilicet prolixitatem et ne forte ea scribere viderer quæ tempore moderno in usu non sunt: illud etiam prævidens, ne si nimius fierem, fastidio potius quam delectationi inservirem.

CAPUT PRIMUM.

De animæ proprietate, etymologia ac diffinitione.

Anima igitur proprie hominum dicitur, non etiam pecorum. Anima namque hominum longe distat a

^a Hoc opusculum nondum invenimus; alioqui adjunxissemus.

B vita pecorum. Vita namque pecorum in sanguine constat: adeo, ut cum defectione sanguinis et sine corporis, ipsa etiam vita cum spiritu finiatur. Anima autem hominis non cum sanguine finem accipit. Ideoque recte dicitur anima, quasi *ἀνάμα*, id est, discreta longe a sanguine: quoniam et post mortem corporis in sua substantia vivit: quæ potest etiam ita diffiniri: Anima dicitur, eo quod animet, id est vivificet, proprii corporis substantiam. Significantissime autem anima dicitur spiritualis substantia, quæ nulla sanguinis effusione consumitur: atque ideo a sanguine longe discernitur, quamvis defectione sanguinis habitaculum corporis deserere videatur. Sed aliud est quacunque occasione habitaculum deserere: aliud cum ipso habitaculo finire. Quorundam vero talis est diffinitio, ut anima a vento nomen accipiat: quia ventus Græco *ἀνεμος* dicitur. Et idcirco etymologiam a vento ducere: quod nos spiritum ore retrahentes, vivere videamur. Hæc brevissime de eo quare anima dicatur: nunc vero dicendum, quid sit anima. Philosophi autem animam dicunt esse substantiam simplicem, naturalem, specie distantem a materia sui corporis, organum membrorum, habentem virtutem vitæ. Quam idcirco substantiam simplicem dicere voluerunt, quia nihil in ea præter spiritualement substantiam inveniri potest. Distantem vero a materia corporis, quia nihil in se corporeum habet. Organum vero membrorum, quia omnia membra corporis ea agente, disponuntur. Virtutem autem vitæ habentem idcirco dixerunt, quoniam ubi corpus repleverit, viventem continuo reddit. Hæc est diffinitio animæ, secundum adinventionem magistrorum sæcularis litteraturæ. Cunctorum vero doctorum veracium in hoc consentit auctoritas, quia anima est a Deo creata spiritualis propriaque substantia, vivificatrix sui corporis, rationalis et immortalis: sed convertibilis ad utraque, id est ad bona et ad mala. A Deo autem creatam animam dicimus contra illorum opiniones, qui eam aliquam partem divinitatis habere assereunt, errores potius quam veritatem texuerunt. Nullus namque recte sapientium, animam creatam esse dubitat. Hoc idem Salomone testante, qui de sapientia dicit: *Omnes flatum ego feci* (Sap. xxiiv). Et

iterum : *Et revertetur pulvis in terram unde erat, et spiritus revertetur ad Deum, qui dedit eum (Eccl. ult.)*. Hæc etiam spiritualis esse affirmatur, quia nihil in se corporeum retinet. Omne namque corpus, longitudine, latitudine atque profunditate comprehenditur : quæ omnia desunt animæ. Et quamvis gravetur mole corporis, spiritaliter tamen multa longius et prope posita perpendit : invisibilia quædam intuitus perspicacia rimatur. De cœlestibus cogitat : de ipso etiam summo Deo quædam ardua nosse desiderat. Quæ si esset corporalis, nihil utique horum perpendere valeret. Propria vero substantia est, quoniam nullus alter spiritus ita carnem suscipit, ut proprii corporis passionibus condoleat aut lætetur. Vivificatrix autem sui corporis est, quia statim ut a Deo corpori indita fuerit, ineffabiliter illud vivificat atque diligit : in tantum, ut quidquid corpus sustinere cognoscitur, ad ipsam referatur : et quæ mori nequit, interitum mortemque pertimescat. Rationalis autem est, quoniam de divinis tractat : humana sapit : et quidquid ex artibus et disciplinis doceri potest, ipsa quadam subtilitate comprehendit : atque hinc omnia animalia docibili intellectu antecellit, quod cum ratione decentia cuncta componit. Ipsius namque actu quidquid ornatus mundo additur, inventum est. Ipsa civitatibus muros attribuit, arma defensibilia invenit, amictus vestium diversa varietate componit, vias per devia sternit, maria quadam artis industria transmeat. De ipsius itaque ratione nullus dubitare debet, cum tot et tanta, auctoritatis sui largitate perquirere et perficere valet. Quod autem immortalis sit, multifarie comprobatur. Philosophorum namque talis est assertio, ut omne quod in se vivit et aliud vivificat, immortale sit. Quod anima utrumque faciat, manifestum est. Nam et ipsa vivit, et corpus vivificat. Dicunt enim omnia immortalia simplicia esse. Anima vero ex simplici constat substantia : ideoque immortalis est. Sunt et aliæ propositiones philosophorum, animam immortalem approbantes, quæ enumerare non est necesse propter brevitatem. Nostri vero veridicis assertionibus animam immortalem approbant. Anima quippe ad imaginem Dei facta est. Et quia Deum omnimodis immortalem scimus, et credimus, et conitemur, restat ut quam ad imaginem suam condidit, immortalem fecerit. Neque enim ullo modo fieri poterat, ut quæ ad imaginem Dei et similitudinem facta fuerat, mortalis foret. In eo namque quod immortalis est, Deo similis est. Sed in eo quod anima Deo similis esse dicitur, potest aliquis dicere, Quomodo sum similis Deo, qui similia illi facere noqueo? Cui respondendum est, quia homo picturam, similitudinem hominis habentem, perficit : ipsa vero pictura non potest imitari quæ homo facit. Sic et homo ad similitudinem Dei factus, non potest in creandis rebus Deum imitari. Dicitur namque anima convertibilis ad utraque, quod scilicet multis experimentis quotidie approbamus. Nam quos nunc videmus magna exultatione

A gaudere, mox nimio mœrore tristari conspiciamus. Alios nunc pietate mites, nunc iterum maxima indignatione terribiles. Nunc ad virtutes erigi, nunc ad vitia prolabi. Multisque et innumerabilibus modis, convertibilis et mutabilis esse cognoscitur. Nam si mutabilis non esset, nequaquam ex bonis mali, neque iterum ex improbis probi, neque ex tenacibus largi, neque rursus ex largis fierent avari. Sed ut dictum est, mutabilitati atque convertibili passioni obnoxia esse omni modo deprehenditur. Nunc jam de origine ipsius, de qua multifarie dubitatur, pauca dicenda sunt.

CAPUT II

Unde originem anima sumat.

Primo homine de limo terræ formato, inspirasse in faciem ejus legitur Deum, dicente Scriptura : *Formavit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, et inspiravit in faciem ejus spiraculum vitæ : et factus est homo in animam viventem (Gen. ii)*. Unde constat, quod a Deo originem sumpserit. Quod autem insufflasse dicitur Deus, non ita credendum est Deum insufflasse, qui est incorporeus et invisibilis, quemadmodum nos insufflando spiritum resolvimus, labiaque quodam pulsu foras extendimus : sed insufflasse dicitur propter dignitatem operis, scilicet animam : quam ad similitudinem suam fecisse cognoscitur. Hæc ex re dixerunt quidam, quod mox ut coagulatum fuerit semen humanum in vitalem substantiam, statim creari animas, corporibusque dari. Qui autem naturarum investigatores fuerunt, asserunt, quod quadragesimo die conceptionis accipiat animam mortale et humanum pectus [Al., pecus]. Et hoc esse experimentum, quod tunc se incipiat in utero commovere. Aliquorum etiam opinione fertur, quod omnipotentis Dei jussu, sicut de corpore humano, corpus humanum semine carneo traducitur, ita etiam et animæ nova origo, de qualitate animæ generetur, et ideo obnoxiam esse originali peccato : quod infantibus et necdum aliqua committere valentibus, per lavacrum baptismatis remittatur. Nos autem id dimittere, affirmare non audeamus : quoniam et beatus Augustinus, probatissimus doctor, laudabiliter ex hoc dicitur dubitasse, neque hoc audeo confirmare : sed veracissime credere, Deum animas creare, et occulto atque justissimo suo judicio originali peccato obnoxias esse. In his namque et similibus tamque occultis, melius est ignorantiam consistere, quam perverse et periculose affirmare : quod ad errorem potest referri, cum propheta dicat : *Quis enim cognovit sensum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit? (Isa. xl.)* Et Apostolus : *Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus (I Cor. xiii)*. Si enim propheta et Apostolus sensum Domini a quoquam investigari non posse dicit, et Apostolus ad cœli tertii altitudinem ascendens, paralisisque secreta penetrans, et quædam arcana cognoscens, quæ hominibus illicita ad loquendum dicit, ex parte se cognoscere affirmat, quis audebit scire et enuntiare

se posse, quod nullus doctorum sanctorum ad liquidum enarrare invenitur? Sed ad reliqua pergendum est, et dicendum utrum anima formam habere credatur.

CAPUT III.

An formam anima habere credatur.

Qui de forma aliquid lucidius tractare cupit, complexionem formæ necesse est apprehendere. Forma namque dicitur, quæ aliquo spatio linearum circumducitur. Quod vero spatiis lineisque comprehenditur, corporeum utique est. Nani et ipsum spatium absque lineamentis corporalibus omnino non constat. Rursusque ipsa lineamenta, absque spatio corporali, nullo modo comprehendere queunt. Quod cum ita sit, manifestum est animam formam penitus non habere, quæ incorporea est. Omnis itaque forma, in superficie corporali sit. Cum vero corpus nisi solidum et palpabile esse non possit, anima vero incorporea et impalpabilis sit atque soliditate careat, constat eam nullo modo formam habere. Quod si illud movet, quod Apostolus de Christo Domino dicit: *Qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo* (Philip. II), noverimus ibi Apostolum de substantia dicere, in qua est æqualis Patri. Nam Deus incorporeus, invisibilis, incomprehensibilis, totusque ubique, nullam potest habere formam. Quod vero in Evangelio de Abraham et Lazaro et divite legimus (Luc. XVI) sinum Abraham Lazaro habere, divitem linguam petere refrigerari ab extremo digiti, nec dives lingua locutus est, quæ utique incorporea est, nec Lazari anima digitos unde illius ardorem refrigeraret habuit, nec Abraham sinum more corporalium hominum habere potuit. Nam non solum de creatura spiritali in Scripturis hæc et similia reperiuntur, verum etiam de summo et incomprehensibili Deo passiva quædam leguntur, quæ utique incommutabilitati divinæ nullo modo accidere possunt: veluti cum poenitere dicitur Deus et irasci, abominari et odisse: quæ omnia illi summæ majestati non conveniunt. Sed ut aliquæ humanæ res compendiosius faciliusque ex nostra consuetudine cognoscantur, idcirco talia ad Deum referuntur. Sic et anima, cum informis sit, formam habere dicitur.

CAPUT IV.

Utrum in parvulis minor, et in fortioribus major esse credatur.

De quantitate etiam animæ potest subtilissima atque scrupulosa quæstio exoriri, utrum in parvulis minor sit, eum eis ratio non omnimodis adsit, quæ majoris ætatis hominibus major adesse videtur: iterumque inveniuntur juvenes excordes, senesque minus sapientes. Sed in parvulis id attendendum est, quia imbecillitate corporis et parvitate, in eis ratio animæ impeditur. In juvenibus vero et stultis, aut quadam partium inæqualitate, aut aliqua crassitudine humorum deprimitur, vimque suam tali impedimento exprimere præpeditur. Quod ut exemplo lucidius declararetur, aspiciamus quæ in usu haben-

tur. Nam si ignis in quodam parvo vase includitur, qui alta petere consuevit, angustia loci præpeditur. Quem si rursus materiæ gravis humoris aut crassitudinis supponere volueris, ipsa crassitudine impeditur, ne ad alta se subrigat. Sin autem materiam competentem eidem subjeceris, omnem continuo vim suam alta petens demonstrat. Sic et animæ vis et ratio, in parvulis parvitate membrorum præpeditur: in juvenibus et maturis, quadam, ut dictum est, partium inæqualitate aut humorum crassitudine deprimitur. Hinc est, ut quos modo sapientes et astutos cernimus, quadam subita læsione cerebri, aut gravedine præcordiorum, ineptos et amentes fieri videamus. Hinc etiam surdi fiunt et lippi: debilesque de quadam diminutione membrorum existunt. Et quid de hujusmodi passionibus dicamus, cum frequentissime nimio potu et distentu ventris, sapientium animos obrui cernamus: ut quem modo sapientissimum videras, vix valeat se intelligere vivum. Ratio itaque parvulis meditatione crescit et exercitio, non incremento animæ. Sicut ergo omnes animæ immortales sunt, ita et rationales esse credendæ sunt. Nunc restat, ut ubi sedem maxime habere probetur, sectamur articulum.

CAPUT V.

Ubi potissimum animæ sedes sit credenda.

Quamvis autem anima totius corporis membris sit diffusa, ipsosque artus quodam organo motuque componat, propriisque officiis attribuat, tamen ut evidentibus indicibus manifestatur, non æqualiter omnibus præsidet membris. Quidam namque affirmant animam proprie et maxime sedem retinere in corde: asserentes ibidem purissimum sanguinem vitalemque spiritum continere: et exinde cogitationum bonarum et malarum varietates oriri: quod animam propria virtute augere, nulli dubium est. Rursus multi dicunt animæ sedem in cerebro esse, quod manifestis indicibus credi potest. Anima quippe quoniam ad imaginem Dei condita est, arcem quodammodo sui corporis petere, dignum fuit. Ut enim cum reverentia Divinitatis loquamur, cum Deum ubique esse credamus, et cunctamur, cunctaque visibilia et invisibilia vi divinitatis suæ penetrare et replere, sedem tamen proprie in cælo habere dicitur, Scriptura teste: *Cælum mihi sedes est*. Competens namque erat, ut quæ corporis sui regimen tenet principalem sui templi arcem teneret ad similitudinem sui conditoris. Ut sicut ipse in altissimis sedere dicitur, ita et hæc in eminenti sui parte corporis, residere credatur. Et exinde omnia membra velut ex quadam arce, congruo regimine gubernari. Unde et ipsa rotunditas cerebri, ad similitudinem cælestis sphaeræ facta videtur: ubi dignam mansionem sibi anima immortalis vindicaret. Dignum etenim erat, ut altiora peteret: quia omne quod subtilis est naturæ, celsiora petit. Nam et ignis visibilis, ad summa pertendere cernitur. Sunt et alia indicia quæ animam habere sedem in vertice designant.

Nam et omnis corporis sensus in capite contineri A certissimum est. Sed etsi aliqua lætitia mentem obsederit, statim vultus hilaritate monstratur. Sin autem perturbatio supervenerit, non viscerum incommoditate gravamur, sed quodam stupore capitis continuo apprehendimur: in tantum, ut ipsum visum obtundat, et auditum stupefaciat: et quædam signa indignationis anima ibi derelinquat. Quod cum ita sit, recte credendum est animam in vertice sedem habere. Sed quia paucis de anima dictum est, quare anima dicatur, vel quid sit, vel unde originem habeat, aut si formam habere credatur, vel ubi maxime sedes ipsius esse credatur, nunc ad virtutes ejus morales exprimendas, flectamus articulum: atque imprimis indagandum, quid sit virtus.

CAPUT VI.

De virtutibus ejus moralibus: et primo quid sit virtus.

Sunt ergo virtutes animæ quatuor morales: prudentia scilicet, fortitudo, justitia atque temperantia. Sed quoniam has virtutes nominamus, dicendum primo, quare virtus dicatur, vel quid sit virtus. Virtus dicitur a vi, id est, a fortitudine. Quæ ideo taliter dicitur, quia cuncta quæ provenire possunt, quadam vi mentis animique robore sustinet. Est ergo virtus omnis sancta res, invisibilis atque incorporea, sancta, mundissima, prorsusque omni carens malo. Quæ ubi manserit, cuncta sancta facit, munda, firma, atque stabilia. Quam nullus in vitus accipit, nullus perdit, nisi qui sua sponte perditui deceptuique dederit. Quæ etiam ita diffinitur: Virtus est animi habitus, decus vitæ rationalis, dispositio morum, pietatis appetitus, omnisque honor, cultusque deitatis. Quæ, sicut dictum est, in quatuor dividitur morales virtutes. Quæ ideo morales dicuntur, quia per eas mores hominum exornantur atque decorantur. Nam si prudentia hominum desit, hebetudine animi continuo deturpatur. Si fortitudo absit, confestim imbecillitati addicitur. Ubi vero justitia abeat, quis nesciat cuncta prava, cuncta torta, deformiaque adesse? Sin autem et temperantia defuerit, omnia superflua modumque excedentia, ipsa sua nimietate animum dehonestabunt. Si ergo hæc quatuor virtutes animum hominis obtinerint, quasi quatuor angulus domus sustinebitur, ne ulla vi tempestatum corrumpatur: sed potius quidquid ædificare voluerit, quasi firmissimo fundamento superponet. Sed istæ quatuor virtutes ita sibi sunt connexæ, ut alia sine alia nullo modo perfectionem accipere queat. Nam prudentiæ fortitudinem suppeditari necesse est. Item fortitudinem justitia exornat. Temperantia autem justitiam quadam temperatura, ne ultra modum inardescat, refrenat: sed omnia mensurate faciat. Sed jam singillatim ipsarum nomina lucidius digerantur, quare ita dicantur, vel quæ sit uniuscujusque proprietates.

CAPUT VII.

De prudentia.

Prudentia igitur dicitur quasi providentia, quæ

sui perspicacia perspicit ea quæ provenire possunt, sive prospera, sive adversa: ut videlicet caute agat, ne aliquando aut prosperis elevetur, aut dejiciatur adversis. Quæ etiam alio nomine sapientia dicitur, eo quod in palato cordis sapiat, quid rejicere, quidve in intimis trahere debeat. Est ergo prudentia sive sapientia rerum divinarum sive humanarum, in quantum homini conceditur, scientia. Per hanc intelligimus quid cavendum, quidve faciendum nobis sit. Per hanc indagacionem veritatis, inventionemque apprehendimus. Sed quia et appetitores sæculi prudentes dicuntur, quantum inter se differant, indagandum est. Prudentia itaque sæculi, quantum in se est, corrumpere sana et integra conatur, aliorumque damnis sua lucra augeri gaudet. De hac Dominus cum in Evangelio de villico iniquitatis loqueretur, dicit eum prudenter fecisse, quod dispendio domini sui, lucrum acquisierit, atque in futurum prospexerit. De qua prudentia Paulus dicit: *Prudentia carnis mors est. Mors utique animæ (Rom. viii)*. At contra prudentia sive sapientia quæ dono Dei acquiritur, nec suo peccato perire potest, nec alieno. Nullumque dispendium aliis ob gratiam sui lucri facere cupit, sed omnibus sicut sibi, providere desiderat. De qua prudentia idem Paulus, cum de prudentia carnis disputasset, subjunxit dicens: *Prudentia autem spiritus, vita et pax (Ibid.)*. Quod videlicet de vita animæ eum dixisse patet. Nam ipsa prudentia spiritualis semper ad vera et sancta tendere cupit, quamvis aliquando fallatur. Quod videlicet infirmitate carnis sarcinæ præpediente fit: quia nullus in carne positus, cuncta perfecte prævidere et cavere potest. Unde et egregius doctor, qui ad tertii cæli secreta raptus, et paradisi amœna contemplatus, audivit quædam secreta, quæ hominibus loqui non licet, hac molestia prægravatus, ait: *Videmus nunc per speculum in ænigmate (I Cor. xiii)*. Sed quoniam fortitudinem suppeditari diximus a prudentia, restat ut de ea aliqua dicantur.

CAPUT VIII.

De fortitudine.

Fortitudo igitur est longanimitas et perseverantia in bonis, tolerantiaque et victoria contra omnia tentamenta vitiorum. Quæ ita animo inesse debet, ut non solum adversa vincat, verum etiam cuncta illecebrosa et voluptuosa atque delectationem carnis moventia, superet et necet, atque extinguat. Quod cum fecerit, jure fortitudo dicitur. Nam si adversantia superet, blanditiis vero petulantis carnis assentiat, non fortitudo, sed resolutio vocabitur: quoniam ad delectabilia solvitur. De qua breviter quidem sed honestissime diffinitur, cum dicitur: *Nemo melius vincit, quam qui seipsum vincit. Sed quoniam virtutis hujus nuncupatio etiam ad sinistram reflectitur, necesse est ut de hac aliquid dicatur. Dicitur namque et fortitudo diabolica, de qua Dominus ad beatum Job loquitur: Virtus ejus in lumbis ejus, et fortitudo illius in umbilico ventris ejus (Job.*

xxxviii). Unde Dominus in Evangelio dicit : *Cum A* fortis armatus custodit atrium suum, in pace sunt ea quæ possidet (*Luc. xi*). Fortem, scilicet diabolum, atrium vero illius, mundum intelligimus. De quo atrio fortiore superveniente, id est Christo, victus et superatus, ejectus est. Sed fortitudo diabolica quæ pravos in malis roborat, et Christi fortitudo qua sancti ad toleranda adversa corroborantur, non solo actu, sed etiam ipsa varietate noninun differunt. Fortitudo namque diabolica dicitur contumacia, pertinacia, sive etiam perversitas, quæ hominem non sinunt a pravis actibus sanctis persuasionibus revocari. Fortitudo vero Christi, ipsa est perseverantia seu tolerantia : nec non et patientia, quæ omnia adversa longanimitate, et patienter tolerat. Hanc itaque necesse est ut iustitia comitetur, quæ B

CAPUT IX. De iustitia.

Iustitia igitur dicitur, quasi juris custodia, eo quod quidquid jus, id est, lex præcipit, custodiat : vel quidquid prohibet devitet. Hæc ergo si fortitudini conjuncta fuerit, eam omni modo condecorat. Nam quidquid forte est, nisi justum fuerit, ad pravam, sine dubio, partem derivabitur. Iustitia ergo est propria nobilitas animi, quæ unicuique debitam præstat retributionem. Bonis, scilicet dignam retribuens laudem : pravisque et malignis, debitam ingerens vituperationis reprehensionem. Ipsa itaque C debitum Deo divinitatis cultum honoremque impendimus, atque dilectionem : proximos vero digno dilectionis amore complectimur. Quid enim justius, quam Deum toto corde diligere, a quo conditi sumus dum non essemus? Male autem captivos dicimus quia est et captivitas bona, de qua dicitur : *Ascendens Christus in altum, captivam duxit captivitatem (Psal. lxxvii)*. Quid vero rectius esse potest, quam proximos qui similes nobis sunt conditi, et pari modo redempti, sicut nos diligere? Hac ipsa, nostra proximorumque errata, digna et debita redargutione compescerentur. Quia hac ergo refrenantur et coercentur illicita, redargutio vero absque fervore quodam et ardore zeli nequit fieri, recte temperantia iustitiam sequitur, ne fervor iustitiæ modum excedat, et quem lucrari movendo et corrigendo debemus, nimia correctione dejiciamus.

CAPUT X. De temperantia.

Temperantia ergo dicitur, quoniam moderatione sua temperat animum uniuscujusque. Unde et temperantia dicitur, quia animum temperat caloribus et frigidibus, ne nimis frigida, nimietate sua, restringat virentia arbusta. Temperantia igitur est virtus animi, quæ suo moderamine totius vitæ modum imponit, ne quid aut odio nimio exsecretur, aut nimio amore demulceat. Omnes vero varietates quædam diligentia considerans, temperat et moderatur.

Hæc etiam discretio alio nomine dicitur : quia omnia discernit ne modum excedant, neque ad dexteram, neque ad lævam nimium declinet : sed quadam via regia gradiatur, temperetque gradum, ne ultra modum incedat. Unde et philosophica illa sententia, brevis admodum est, sed probatissima in hac vita maximeque necessaria : Ne quid nimis. Cum enim dicit : Ne quid, ostendit, quia et bonum nimium esse potest. Unde et Salomon dicit : *Fili, ne sis nimium justus (Eccli. vii)*. De hac etiam Jacob per allegoriam dicit : *Habeo boves et oves fetas, et parvulos teneros. quos si plus in ambulando fecero laborare, morientur (Gen. xxxiii)*. Per boves quippe et oves fetas, animæ intelliguntur, quæ verbum Dei mente concipiunt. Quæ si nimium iter arripere cogantur, quod mente conceperunt, perdunt. Parvuli vero teneri sunt illi de quibus Paulus dicit : *Lac vobis potum dedi, non escam : nondum enim poteratis : sed nec adhuc quidem potestis. Parvuli enim estis (I Cor. iii)*. His ergo talibus levia præcepta, quæ per lac intelliguntur, ministrari debent, quousque solido et forti cibo uti valeant, id est, fortioribus præceptis. Hæc itaque virtutes cum omnibus sint necessariæ, excellentiæ tamen regie maximum decus ornatumque præstant. Per prudentiam quippe omnibus provide prospiciens, caute et rationabiliter ea quæ provenire possunt; considerat : et acumine sensus quasi acie oculorum, caute adversa perspicit æ prospera. Per fortitudinem vero omne quod provide perspexerit, sive adversa sive prospera, forti et inconcusso animo supportat : eventus scilicet fluctuantis sæculi, bella, tumultus et seditiones, nec non et diversos mores hominum. Regia etenim excellentia quanto pluribus præest, tanto plures eventus rerum accidentium perspicit : atque idcirco fortissimo animo cuncta superare decet. Quem vero justiore decet esse quam regem? Omnes namque iudices cunctique actores, quamvis cupiditate ducti injusta disponere nitantur, considerantes iustitiam regis, nihil injustum subditis inferre præsumunt : quoniam iustam vindictam verebuntur. Temperantem autem regem apprime decet esse, ut ejus præcepta cunctis convenient, ne nimis laxa existant, neve iterum valde gravia : sed tali moderamine atque temperie disposita, ut juxta possibilitatem cunctorum omnia flant. Quatenus agni in regibus edictis inveniant quo vadere queant : et elephantum quo se natate cognoscant, hoc est, ut ne mites ac simplices violentia præceptorum opprimantur : et potentes et fortes potentiores se et fortiores semper aspiciant et vereantur. His itaque quatuor virtutibus quasi solidissimis columnis, omnis regie dignitatis honos decusque attollitur : feliciterque cuncta gubernantur atque exornantur. Sed quia hæc breviter et minus compte de anima, virtutibusque ejus digesta sunt moralibus, hinc restat ut de habitaculi ipsius situ et dignitate, aliqua dicantur : quoniam dignum erat, ut quæ tantæ dignitatis creata est, ut ad imaginem Dei atque similitudinem facta dicatur, decenti la-

bitaculo ornaretur. Aggrediar ergo et opus Dei mirificum in humano corpore qua valeo admiratione : et si non condigne, devote scribere conabor, ex probatorum scilicet doctorum scriptis latissimis brevissima depromens.

CAPUT XI.

De statu et positione corporis.

Corpus itaque hominis, mira operatione compactum, proceritate suæ rectitudinis a cunctis animantibus disparatur. Quod videlicet si per singula membra consideretur, magna in hoc mysteria comprehenduntur ab his qui ea indagare satagunt. Ipsum namque caput cunctis eminens membris, in cuius vertice animæ sedem maxime esse credimus, ad similitudinem cœlestis sphaeræ formatum, sex ossibus est compactum : ut intelligatur ille senarius numerus, qui perfectus probatur, in hominis creatione constare. De cuius numeri perfectione plurima dici possunt : sed hic sunt propter compendium omitenda. Sub huius itaque capitis rotunda concavitate, binæ acies oculorum prodeunt, ad similitudinem duorum cœlestium luminarium : vel, ut sacratius aliquid dicamus, ad instar duorum Testamentorum. Quibus decentissime supposita sunt membra cætera combinata, dualitatis conjunctione disposita : aures scilicet, nares, labia, brachia, manus, latera, crura et pedes. Quæ cuncta tali sibi sunt charitate convenientia, ut unum idemque sapere atque operari videantur. His vero binis geminisque membris ita ordinatis, sunt et alia membra, propria unitate decentissime geminis membris convenientia, nasus scilicet, os, guttur, pectus, venter, umbilicus, ipsaque virga genitalis, quam mira dispensatione Deus ad humani generis sobolem renovandam attribuit. Quæ cuncta magnum decus obtinere videntur, quoniam in meditullio posita, geminis membris conveniunt, ut neutra pars unum ex his sine altera, valeat vendicare. Hæc ergo omnia cum reliquis membris, ad habitaculum animæ ad imaginem suam conditæ, Deus digna operatione compegit.

CAPUT XII.

De quinque sensuum officiiis.

Nunc restat ut de officiiis quique sensuum pauca

A dicantur. Qui quamvis et bestiis inesse videantur, longa tamen interpolatione ab illis discrepant : quoniam nobis rationabiles insunt, in illis, ratione carent. Primus ex his, visus est : qui quadam vi animæ quam aspectum dicimus, per pupillam oculi egrediens, res non valde longe positas quadam subtilitate perspicit, coloresque invisibilium rerum illuminato aere cognoscit. Si vero valde longe posita fuerint, ipsa elongatione deficit. Secundus, auditus ita institutus est, ut per cochleatos meatus concrepantes sonos ad se attrahat, discernatque et intelligat, quid sit auditum. Qui ideo non rectos et apertos meatus habet, sed anfractus cochleatione tortuosos, ut quasdam moras sonus emissus sustineat, vim discretionis et intellectus efficeret. Nam si recto itinere sonus emissus exciperetur, ipsa sua velocitate, discretionem atque intelligentiam amitteret. Tertius, est odoratus : quo cunctos fetores pudicos, odoresque gratos cognoscentes, potentia digna exsecratione vitamus, et odorifera quadam animi delectatione intra nos trajicientes, ipsa suavitate odoris reficimur. Quartus, est gustus : quo omnia quæ in os mittimus, sive dulcia, sive amara, sapore palati discernimus. Quod cum omnes saporum qualitates discernat, ipsum tamen nullius saporis esse probatur. Quintus, est tactus : qui cum omnibus membris sit attributus, præcipue tamen manibus deputatur : quibus etiam usus actionis maxime est datus. Manibus enim fit, quidquid faciendum est. Sed si per singula membra mirificum opus creatoris intendere cupimus, atque pro captu ingenio de singulis disputare, prolixius fieret opusculum quam statueram. Sed quia breviter sublimitati vestræ id innotescere cupit, imo cognita ad memoriam revocavi, obsecro ut si aliqua proficua in hoc opusculo vestra celsitudo iudicaverit, Dei donum in hoc laudetur, qui linguas infantium disertas facit, et aperire consuevit ora clausa mutorum. Sin autem aliqua quæ merito nasum torqueant, digne veniam ut homo depono. Nam qui mendacii fucam aufugere quiverit, perfectus nuncupabitur, apostolo Jacobo asserente : *Qui in sermone non labitur, perfectus est vir (Jac. III)*. Quod utique paucissimorum est, dicente propheta : *Omnis homo mendax (Psal. cxv)*.